

“Het Gedroomde Land”

Pastorale Schilderkunst in de Gouden Eeuw

— Tentoonstelling Centraal Museum —
van 29 mei 1993 t/m 1 augustus 1993

De grote bloeiperiode van de Utrechtse schilderkunst viel in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Na in 1987 met de tentoonstelling *Nieuw Licht op de Gouden Eeuw* aandacht te hebben besteed aan het Caravaggisme in Utrecht, zal het Centraal Museum deze zomer de schijnwerpers richten op de schilders van het arcadische landschap. Ten behoeve van de catalogus van de tentoonstelling *Het Gedroomde Land. Pastorale Schilderkunst in de Gouden Eeuw* werd een nieuw onderzoek ingesteld naar het leven van een van de schilders van wie werk getoond zal worden.

Bernhard Zwaerdecroon (Utrecht na 1616-1654 Utrecht).

De schilder Bernard Zwaerdecroon geniet minder bekendheid dan zijn gelijknamige grootvader, die in 1629 in Utrecht overleed na lange tijd rector te zijn geweest van de latijnse school in Leiden en de Hieronymusschool in Utrecht.¹ De grootvader was in 1619 uit zijn functie ontslagen omdat hij remonstrantsgezind was. Ook diens zoon Wolfaert Zwaerdecroon (ca. 1593 - 1635 Utrecht), lector in de derde klas van de Hieronymusschool, en vader van de schilder, verloor toen om die reden zijn betrekking. Wolfaert vestigde zich vervolgens als notaris in Utrecht, waar hij vanaf 1623 kantoor hield in het huis 'Groot Stegenberch' onder de Laken-snijders (nu Choorstraat, nr. 11).²

Bernard Zwaerdecroon was een zoon uit het in de zomer van 1616 gesloten tweede huwelijk van Wolfaert Zwaerdecroon met Emmerentia van Beeck. Hij zal op zijn vroegst in 1617 geboren zijn.³ In tegenstelling tot zijn vader kwam zijn moeder niet uit een academisch milieu. Zij stamde echter wel uit een vooraanstaande familie. Haar vader Frederick Cornelisz. van Beeck (overl. 1607) was wijnkoper in 'de Wynstock,' ook geheten 'de Prince van Oraigne.'⁴ Tevens speelde hij als burgerhopman en raadslid een rol in de Utrechtse politiek. Via de familie Van Beeck was Bernard Zwaerdecroon verwant aan een tweetal andere Utrechtse schilders: Peter van Beeck (ca. 1588-1627), een broer van zijn moeder, en Johannes de Veer (overl. 1662), die een neef van Bernhard was.⁵

In het rekenboek van het Utrechtse St. Lucasgilde staat zijn inschrijving als leerjongen verantwoord in de rekening die vermoedelijk van januari 1630 tot januari 1633 loopt.⁶ Wie zijn leermeester was wordt in deze weinig secuur bijgehouden administratie niet vermeld. Toen zijn vader in mei 1635 overleed was hij nog een jongen. Vermoedelijk heeft hij zijn leertijd pas later voltooid, waarna mogelijk nog een reis naar Italië is gevolgd. Dit althans zou men kunnen afleiden uit het feit dat hij in 1645 tweemaal op zijn Italiaans tekent als 'Bern(h)ardo Zwaerdecroon.'⁷

Bernard Zwaerdecroon trouwde in maart 1644 in Rotterdam met zijn nicht Willemina Zwaerdecroon, wier vader daar rector van de latijnse school was.⁸ Omdat zij remonstrants waren werd het huwelijk voor schepenen voltrokken. Het jonge paar vestigde zich in Utrecht, waar op 18 januari 1645 in hun huis een testament werd opge maakt.⁹ Willemina vermaakte hierin haar schoonzuster Grietgen Zwaerdecroon de 'goude brasseletten, ringen en andere juweelen' die haar man haar 'bij consummatie hares houwelijkcs vereert' had. Of hun eerste kind op dat moment al geboren was wordt uit het testament niet duidelijk. Hoe het zij, vier dagen later, op 22 januari 1645, werd hun dochter Mechtelt gedoopt.¹⁰

In de eerste jaren na zijn huwelijk vinden we Bernard Zwaerdecroon regelmatig in Utrechtse akten vermeld als schilder of 'conterfeyter.'¹¹ Zo trad hij in mei 1645 op als getuige bij het het opmaken van het testament van de zilversmid Pieter Vivant.¹² De andere getuige was de schilder Adam Willaerts, wiens nicht Anthonetta van Herwijck in

Bernard Zwaerdecroon, *Portret van twee kinderen in een landschap*. 2de kwart 17de eeuw. Centaal Museum Utrecht, *schilderijen-catalogus* 1952, nr. 365.

1637 was getrouwd met Bernhards broer Frederick Zwaerdecroon.¹³ De in de hierboven genoemde akten vermelde getuigen woonden in meerderheid in de Annastraat. Daar woonden Bernhard en Willemina Zwaerdecroon in de eerste jaren na hun huwelijk waarschijnlijk ook. Willemina was medeërfgename van twee achter elkaar gelegen huizen, aan het Oudkerkhof en de Annastraat, die waren gekomen van haar in 1644 overleden grootvader Jan Willemsz. van der Pluym.¹⁴ Al in 1649 woonde Bernard Zwaerdecroon echter op de Nieuwegracht, bij de voormalige St. Servaasabdij.¹⁵ Hij huurde hier van Willem van Weede.¹⁶

Het moet Bernhard Zwaerdecroon niet gelukt zijn zich een goed inkomen te verwerven. Al in 1649 blijkt hij in processen te zijn verwickeld om-

dat hij niet aan zijn verplichtingen kon voldoen. Zo kon hij in november van dat jaar de huur van zijn huis niet opbrengen.¹⁷ Een maand later werd hem bij vonnis van het Utrechtse gerecht gelast een koopmansrentebrief van 1000 gulden, met achterstallige rente sedert het eind van 1647, om te zetten in een hypotheek.¹⁸

Het is niet onmogelijk dat Bernard Zwaerdecroon zijn financiële problemen maar ten dele aan zichzelf te wijten had. Zijn broer Frederick verkeerde eveneens in moeilijkheden en was in het najaar van 1652 failliet.¹⁹ Nadat Frederick in februari 1650 de twee eerder genoemde huizen aan het Oudkerkhof en in de Annastraat had overgedragen aan zijn oom Hendrick Zwaerdecroon, deden binnen enkele maanden ook zijn moeder en zijn schoonvader afstand van stukken onroerend goed, waaronder Bernhards ouderlijk huis 'Groot Stegenborch'.²⁰ In de drie jaar daarna maakte ieder van hen nog andere goederen te gelde. Omdat zijn moeder en schoonvader in ten minste één geval borg stonden voor Frederick Zwaerdecroon, mo-

gen we aannemen dat zij ten gevolge van dergelijke borgstellingen dreigden te worden meegeleurd in diens faillissement.²¹ Mogelijk was ook Bernhard hierin als borg betrokken.

Nadat Bernhard Zwaerdecroon op 16 oktober 1654 in een huis aan de Nieuwstraat was overleden²², verklaarde zijn weduwe dat zij en haar dochtertje haar man ongeveer anderhalf jaar eerder verlaten hadden, 'onder andere bij gebrek van nodich onderhoud.'²³ Ongetwijfeld was Bernhard Zwaerdecroon in de zomer van 1652 zonder inkomsten komen te zitten door het uitbreken van de eerste Engelse oorlog. Kunst is in oorlogstijd nu tenmaal weinig gevraagd. Willemina en haar kind hadden onderdak gevonden bij haar vader, die inmiddels op het huis Cronesteijn bij Zoeterwoude woonde. Omdat Willemina niet in de gelegenheid geweest was om op de begrafenis te komen en voor de baar uit te gaan, het gebruikelijke teken dat een weduwe de nalatenschap van haar overleden man niet aanvaardde, liet zij een notariële akte van afstand opmaken.²⁴ Ook Bernards moeder Emmerentia van Beeck weigerde de nalatenschap te aanvaarden.²⁵

Pas in 1667 zou Willemina Zwaerdecroon in Rotterdam hertrouwen met de brandewijnbrander Olivier van Vlierden. De schulden van haar eerste man waren blijkbaar nog altijd niet afbetaald, want voor de voltrekking van het huwelijk werd bij de Rotterdamse weeskamer een pak documenten gedeponereerd om te bewijzen dat de bruid afstand had gedaan van de boedel van Bernard Zwaerdecroon, die bij zijn overlijden geen middelen had nagelaten.²⁶ Dankzij deze papieren weten we nu hoe weinig fortuinlijk Zwaerdecroons loopbaan is geëindigd.

Marten Jan Bok
Telingstraat 3-A, Utrecht

Noten:

1. Zie voor de grootvader J.J. Dodt van Flensburg, 'Bernard Zwaerdecroon, voornamelijk in deszelfs betrekking tot de Utrechtsche School,' *Utrecht voorheen en thans. Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht* 2de serie, 2 (1843) 167-191, en *NNBW* 5 (Leiden 1921) kol. 1182. De literatuur over de schilder Bernhard Zwaerdecroon blijft beperkt tot de bekende biografische woordenboeken en P. Haverkorn van Rijsewijk, 'Bernard Zwaerdecroon,' *Oud-Holland* 13 (1895) 57-64. Tenzij anders vermeld zijn de hier gebruikte gegevens ontleend aan dit artikel.

2. Zie voor de koop van het huis GAU, Stadsarchief II, 3243, register van transporten en plechten, p. 278-280, 2 april 1623.

3. Haverkorn van Rijsewijk (1895) 59, en in navolging van hem ook anderen, hanteren 1617 als geboortjaar. Bewijzen ontbreken. Haverkorn baseerde zich hierbij op Zwaerdecroons vermoedelijke leeftijd bij zijn inschrijving als leerjongen (zie hieronder). Het jaar van inschrijving valt echter evenmin anders dan bij benadering vast te stellen.

4. Een eigentijdse genealogie van de familie Van Beeck is te vinden in Utrecht, Universiteitsbibliotheek, Ms. 1828 (7.A.29), genealogische aantekeningen van Cornelis Booth, omslag 144.

5. De levensdata van Peter van Beeck zijn ontleend aan GAU, Stadsarchief II, 1365, manuaal van lijfrenten, fol. 237.

6. Muller (1880) 121. Een voornaam wordt niet gegeven, maar de identificatie met Bernhard Zwaerdecroon lijkt niet te hoeven worden betwijfeld.

7. GAU, notaris H. Ruysch, U020a003, fol. 13-14, 18 januari 1645; idem, fol. 8-8vo., 25 juli 1645. Zie voor dit gebruik P. Huys Janssen, *Schilders in Utrecht 1600-1700* (Utrecht 1990) 97. Over het algemeen spelde Zwaerdecroon zijn naam als 'Bernhard.'

8. Zij was een dochter van Hendrick Zwaerdecroon en Mechteld Jansdr. van der Pluym. Haar oom Dominicus Jansz. van der Pluym was een aangebouwde neef van de schilder Rembrandt van Rijn. Zie voor de familie Van der Pluym I.H. van Eeghen, 'Willem Jansz. van der Pluym en Rembrandt,' *Maandblad Amstelodamum* 64 (1977) 6-13.

9. GAU, notaris H. Ruysch, U020a003, fol. 13-14, 18 januari 1645. Gepubliceerd door C. Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, etc.* (Amsterdam, 1857-1864) 1903.

10. GAU, DTB, 23, dopen remonstrantse gemeente.

11. GAU, notaris F. Zwaerdecroon, U028a012, 18 november 1646; Stadsarchief II, 3253, register van schuldbekentenissen en borgtochten, 8 mei 1647 (genoemd in Dodt van Flensburg (1845) 191); notaris F. Zwaerdecroon, U028a013, 18 augustus 1647 (Haverkorn van Rijsewijk (1895) 60); notaris G. Wttewael, U039a001, 21 november 1647 (Haverkorn van Rijsewijk (1895) 60); verder nog meerdere akten in 1649 en 1650.

12. GAU, notaris H. Ruysch, U020a003, fol. 42-43. Met dank aan drs. Paul Huys Janssen, die mij op deze akte opmerkzaam maakte.

13. Frederick Zwaerdecroon zette het notaris-kantoor van hun vader voort, daarin bijgestaan door zijn broer Herman.

14. Dit blijkt uit GAU, Stadsarchief II, 3243, register van transporten en plechten, p. 201-203, 15 augustus 1656.

15. GAU, notaris H. Zwaerdecroon, U044a001, 10 juli 1649.

16. GAU, notaris J. van Steenre, U025a001, 26 november 1649 (met dank aan Paul Huys Jansen). Hij moet er een buurman zijn geweest van de schilder Jacob Duck, die vanaf zeker 1646 van dezelfde eigenaar een huis huurde dat bij de Magdalenabrug was gelegen. (GAU, notaris F. Zwaerdecroon, U028b001). Duck zou er tot zijn dood in 1667 wonen.

17. Dit blijkt uit GAU, notaris J. van Steenre, U025a001, 26-11-1649; idem, 3-12-1649.

18. GAU, Stadsarchief II, 2826, register van civiele sententies, 20-12-1649.

19. In GAU, Stadsarchief II, 3220, is sprake van de desolate boedel van Frederick Zwaerdecroon.

20. GAU, Stadsarchief II, 3243, p. 63-64, 16 februari 1650; idem p. 196-197, 25 april 1650 (zie hiervoor ook notaris C. van Vechten, U031a004, 25 april 1650); notaris F. Zwaerdecroon, U028a015, 28 juni 1650 en 24 oktober 1650.

21. GAU, notaris C. van Vechten, U031a004, 6 maart 1650.

22. GAU, DTB, 123, register van overledenen, 23 oktober 1654.

23. Akte opgemaakt door de Leidse notaris A.Jz. Raven, gedateerd 30 oktober 1654 (nieuwe stijl), opgenomen in een Utrechtse gerechtelijke akte, gedateerd 27 oktober (oude stijl, 6 november nieuwe stijl), waarvan een afschrift berust in GA Rotterdam, Weeskamer, 454, fol. 552-554 (gepubliceerd door Haverkorn van Rijsewijk (1895) 60).

24. Idem.

25. Akte voor de Utrechtse notaris F.C. Engel, de dato 17 oktober 1654 (oude stijl), opgenomen in GA Rotterdam, Weeskamer, 454, fol. 552, 16 april 1667. Hierin de overlijdensdatum van Bernhard Zwaerdecroon.

26. GA Rotterdam, Weeskamer, 454, fol. 552 e.v., 1667.

BERICHTEN

Eeuwfeest Alliance Française d'Utrecht

In 1994 zal het 100 jaar geleden zijn, dat de afdeling Utrecht van de *Alliance Française* werd opgericht.

Het bestuur wil dit natuurlijk niet onopgemerkt voorbij laten gaan. Men is momenteel o.a. op zoek naar gegevens over vroeger, zoals oude circulaire's, uitnodigingen voor evenementen, persverslagen, fotomateriaal enz. Het historisch archief is lang niet volledig. Vooral in de jaren 1940-1945 is veel verloren gegaan (en vernietigd, want het bezit ervan werd toen als "deutsch-feindlich" aangemerkt).

Langs deze weg doet het bestuur een oproep aan allen, die kunnen en willen helpen aan gegevens om de 100-jarige historie te completeren. Zij worden uitgenodigd zich te wenden tot de voorzitter van de eeuwfeest-commissie, mevrouw R. Rive, Koningslaan 36, 3583 GH Utrecht, telefoon 030-516828.

Uw bijdragen voor het Maandblad kunt u toesturen aan de redactie, Alexander Numankade 199, 3572 KW Utrecht, liefst op 5¼ of 3½ inch floppy (WordPerfect, versies 4.2, 5.0 of 5.1).